

Boek van de maand

Samen leven in verscheidenheid

G.J. Schutte

Nederland geeft blijk van toenemende onvrede en van het verschijnsel dat verschillende groepen steeds verder uit elkaar drijven. Op wereldschaal is het al niet veel beter. Tegen deze achtergrond schreef de theoloog Stefan Paas zijn politieke meditaties onder de titel *Vrede stichten*. Centraal staat hierin de noodzaak om met elkaar het publieke debat te voeren om zo de vrede te zoeken voor de stad waarin christenen en niet-christenen verblijven.

Het boek is een initiatief van de onderzoeksgroep Systematische Theologie Apeldoorn/Kampen. Beide theologische universiteiten wilden een doorwrochte studie naar de relatie tussen geloof en samenleving. Welnu, Paas staat als theoloog midden in die samenleving. Hij is kerkelijk opbouwwerker in de Christelijke Gereformeerde Kerk van Amsterdam, lector gemeenteopbouw aan de Christelijke Hogeschool Ede en docent missiologie aan de VU. Het resultaat is door de huidige minister van defensie Van Middelkoop in een *Woord van aanbeveling* terecht bestempeld als een uitbarsting van eruditie, scherpzinnigheid en betrokkenheid. De inhoud is dan ook waard in kerk en samenleving serieus genomen te worden.

Openbaring

De schrijver realiseert zich dat het streven naar onderlinge vrede door het voeren van debat op grote problemen stuit. Hoe met die problemen om te gaan is in feite de rode draad door zijn boek. We hebben in Nederland diepgaande verschillen in onze visie op wat waarheid en realiteit is, waarbij één verschil beslissend is, namelijk of mensen 'in Christus' zijn of niet. Maar als dat zo is, wat is dan de basis voor een gemeenschappelijk gesprek? Uitvoerig gaat Paas in op het oude verwijt uit liberale kring, dat zo'n basis zou ontbreken omdat christenen zich onttrekken aan het publieke gesprek door zich te beroepen op Gods openbaring. Inderdaad, openbaring is een geschenk dat als overtuigend aanvaard moet worden. Iemand die overtuigd is, kan zich daarover verantwoorden en de verklarende kracht van geloofsperspectief laten zien, maar hij kan zijn overtuiging niet aan een ander geven. Gods openbaring in Jezus Christus biedt echter een toegankelijk perspectief op de werkelijkheid, zoals liberalen hun perspectief op de werkelijkheid hebben, op basis van vooronderstellingen die ook om een geloof vragen.

Voor de praktijk van de deelname aan het publieke gesprek benadrukt Paas dat mensen ondanks diepgaande verschillen in visie op wat waarheid en realiteit is, het toch vaak eens kunnen zijn over wat in een concrete situatie goed is. Christenen zullen dan ook van niet-christenen verwachten dat zij ware inzichten tentoonspreiden in de morele orde. Zij zullen deze inzichten volgens de schrijver verwelkomen als blijken van Gods soevereine werk in zijn schepping en als tekenen van de activiteit van de Geest. Ook zullen zij bereid zijn om samen te werken met mensen en groepen van andere overtuigingen wanneer dit bevordert dat Gods bedoelingen met zijn schepping gerealiseerd worden, maar zij zullen blijven getuigen dat al Gods bedoelingen in Christus ontsloten worden. Om te voorkomen dat zo'n getuigenis toch

weer argwaan wekt, is het belangrijk te blijven beklemtonen dat christenen niet de waarheid in bezit hebben, maar proberen Christus na te volgen.

Traditie

Een belangrijke waarde van het boek van Paas is, dat hij zich uitdrukkelijk rekenschap geeft van hetgeen in een christelijke traditie van vele eeuwen over deze materie is gezegd en geschreven. Een centrale rol speelt Augustinus hierbij. Aan hem heeft hij ook de titel van zijn boek ontleend. Maar ook met tal van andere christenen uit vroeger en later tijd gaat hij het gesprek aan. Hierdoor wordt de discussie uitgetild boven het niveau van hedendaagse strijdvrage. Vragen over de taak en positie van christenen, van kerk en overheid in de samenleving zijn immers van alle tijden. Augustinus, Calvijn en vele anderen hebben daar diepgaand over nagedacht en hun sporen achtergelaten. Zeker in het debat met aanhangers van de Verlichting en andere stromingen die later zijn opgekomen, is dit van betekenis.

Na een uitvoerige weergave van de standpunten van zijn gesprekspartners trekt Paas eigen conclusies. Wat hierbij opvalt, is dat hij veel in gesprek gaat met Angelsaksische auteurs, maar relatief weinig met gereformeerde auteurs uit het eigen taalgebied. Paas schreef zijn boek op verzoek van de universiteiten van Kampen en Apeldoorn. Docenten van deze universiteiten hebben in de afgelopen decennia tal van publicaties het licht laten zien over de onderwerpen waar Paas nu over schrijft. Publicaties waarvan in kerk en politiek dankbaar gebruik is en wordt gemaakt. In *Vrede stichten* is er echter weinig van terug te vinden. Nu behoeft dat niet zo'n bezwaar te zijn, als het gedachtegoed dat mensen als J. Douma, J. Kamphuis, C. Trimp en W.H. Velema verwoordden, maar aandacht krijgt. Lezing van vooral de laatste hoofdstukken van het boek, waarin het ambt van de overheid centraal staat, wekt echter de indruk dat Paas zich niet erg thuis voelt bij wat deze mensen hierover hebben geschreven. Dat kan uiteraard, maar waarom dan niet uitdrukkelijk in gesprek ook met deze mensen? Nu wordt het gedachtegoed van de SGP over theocratie als een theologische dwaling bestempeld, terwijl min of meer impliciet ook afstand wordt genomen van het denken binnen het GPV en de ChristenUnie over de betekenis van het ambt van de overheid. Dat maakt het gesprek er niet eenvoudiger op. Ik wil dit op enkele punten concretiseren.

Artikel 36

Wie iets wil zeggen over het ambt van de overheid, kan moeilijk om art. 36 NGB heen. Paas noemt het artikel dan ook enkele keren, maar de inhoud ervan vormt zeker geen leidraad voor hem. Eén keer citeert hij de slotwoorden over de wederdopers. Wat daarover gezegd wordt, was zijns inziens in het begin van de zestiende eeuw begrijpelijk, gezien de roerige kindertijd van de doperse stroming. Nu wil hij veel positiever gesproken hebben over de doperse richting. Dat doet hij vervolgens ook als hij stelt dat deze richting kerken vandaag zou kunnen helpen een middenweg te vinden tussen theocratie en gnostiek.

De andere keer dat art. 36 aan de orde komt, is in verband met de bekende 21 woorden die door de gereformeerde synode van 1905 uit het artikel verwijderd zijn. Maar wat de belijdenis positief zegt over het ambt van de overheid, blijft onbesproken.

Via een omweg biedt hij wel meer duidelijkheid over zijn standpunt in dezen. In een bespreking van de verhouding van kerk en wereld erkent hij dat overheid en politiek instellingen van God zijn, maar - zo voegt hij eraan toe - wel één van de oude bedeling, die op haar best een overwonnen vijand is. Zij kan getemd worden, maar niet gekerstend. Een christelijk politiek getuigenis houdt volgens Paas dan ook in, dat christenen in woord en daad

pleiten voor en werken aan een overheid die zichzelf verstaat als ‘seculier’ in de meest strikte betekenis van het woord: een staat die zijn tijdelijkheid verstaat, die zichzelf beschouwt als een onderdeel van de voorbijgaande orde en geen messiaanse aspiraties heeft. Dat brengt hem dan tot de uitspraak: politiek die door christenen wordt bedreven, is geen sterke arm van de kerk. De kerk heeft Christus als haar beschermer en dat moet genoeg zijn. Dit lijkt krachtige taal, maar het is niet de taal van de gereformeerde belijdenis.

Ambt van de overheid

In het boek staan twee waarden centraal, te weten vrijheid en gelijkheid. Deze termen bepalen volgens de schrijver in hoge mate ons gemeenschappelijk gesprek. Het gaat hier echter niet om blanco begrippen. Zij krijgen hun invulling van twee kanten: enerzijds doordat zij een moreel karakter dragen en anderzijds door de rol die zij spelen in de historische discussie in Nederland.

In de slothoofdstukken keren beide begrippen terug als het gaat om de relatie tussen het ambt van de overheid en de waarden van vrijheid en gelijkheid. Na een bespreking van de opvattingen van vier christelijke auteurs¹ hierover komt Paas met zijn conclusies inzake maatschappelijke tolerantie. Zijn eerste conclusie is dat tolerantie primair draait om het erkennen dat er echte verschillen tussen mensen zijn en dat deze verschillen er zullen blijven. Van relativering van verschillen wil hij terecht niet weten. De tweede conclusie is, dat maatschappelijke tolerantie primair een kwestie is van recht en niet van moraal. Tolerantie behoort dus tot de publieke rechtsorde, opgebouwd vanuit de principes van respect voor de beslissingsvrijheid en het geweten van mensen enerzijds en begrenzing van het overheidsdomein anderzijds. Tolerantie is inderdaad geen gunst van de overheid, maar maakt deel uit van de publieke rechtsorde; de overheid moet de geestelijke vrijheid van al haar burgers waarborgen. Maar het gaat (m.i. te) ver zonder meer te spreken van een principe van respect voor de beslissingsvrijheid van burgers.²

De meeste aandacht verdient echter zijn derde conclusie: de overheid is geen opvoeder of gids tot het heil. Zo geformuleerd is dit een terechte conclusie. Maar Paas maakt duidelijk dat hij hier meer mee bedoelt. Om hem zoveel mogelijk recht te doen geef ik een wat langer citaat: *‘In het hart van deze visie ligt respect voor de verantwoordelijkheid en vrijheid die de mens van zijn schepper heeft ontvangen. Die vrijheid heeft de mens verkwanseld, maar God doet in Christus een nieuw aanbod om die te herwinnen. De Geest wil de mens die daarop ingaat veranderen tot iemand die in liefdevolle relaties met God en medemens treedt. In dat klimaat van liefde worden vrijheid en gelijkheid gevonden. Dit alles kan alleen gebeuren onder de waarborg van publieke vrijheden. Een christelijke overheid moet daarom alle visies en levensstijlen zoveel mogelijk gelijk behandelen, om mensen niet de verkeerde redenen te geven om christen te worden. Natuurlijk kan en zal zij de kerk stimuleren om haar werk goed te doen. Maar daarbij zal zij elke schijn dat zij christenen voortrekt moeten vermijden. Dit betekent concreet dat een christelijke overheid, vanuit het verlangen dat mensen vrijwillig en zonder andere redenen dan liefde, kiezen voor het volgen van Jezus, ook niet-christenen faciliteert in het uitwerken en uitleven van hun niet-christelijke keuzes.’*

Om duidelijk te maken wat dit in de alledaagse praktijk kan betekenen, noemt Paas het voorbeeld van de prostitutie:

‘De overheid kan redenen hebben om dit verschijnsel niet toe te juichen, vanwege het lot van vrouwen die daarin werken en vanwege haar gehechtheid aan monogamie. Maar zij zal moeten respecteren dat mensen hun van God gegeven vrijheid misbruiken om keuzes te maken

die niet christelijk zijn. Wanneer zij daarin beperkingen aanbrengt, moet zij zich realiseren dat zij daarmee de bewegingsruimte van zulke mensen beperkt.'

Paas begrijpt ook wel dat een christelijke overheid hierin niet geheel passief zal willen zijn. *'Wanneer inderdaad blijkt dat de vrijwilligheid van prostituees niet gegarandeerd kan worden, is er sprake van een schreeuwend maatschappelijk onrecht dat elke overheid (en zeker een christelijke) zo snel mogelijk moet aanpakken. Maar dan moet dit ook echt de voornaamste reden zijn. Het moet niet een verkapte manier zijn om de naleving van het zevende gebod af te dwingen.'*

Met dit standpunt verwijdt Paas zich wel erg van een constante op Schrift en confessie gebaseerde lijn in de christelijke politiek die van Groen van Prinsterer via de ARP en GPV/RPF naar de ChristenUnie loopt.³ Gods geboden raken niet alleen het privéleven van mensen, maar zijn ook van openbare betekenis. Daarom strekt het ambt van de overheid zich ook uit tot het bevorderen van naleving ervan in de publieke samenleving. Dat hiermee mensen in hun vrijheid van handelen worden beperkt, is inherent aan overheidsoptreden. De grens voor de overheid ligt bij de geestelijke vrijheid van burgers.⁴

Paas draagt in zijn boek veel waardevol materiaal aan voor het zoeken van de vrede voor de stad door middel van het publieke debat. Maar hij overtuigt helaas niet als het gaat om de basis waarop christenen dit gesprek zullen aangaan.

N.a.v.: Stefan Paas,

Vrede stichten. Politieke meditatie, Boekencentrum, Zoetermeer, 2007. ISBN 978 90 239 2175 2, 433 pag. Prijs €25,-.

Noten:

¹. Johannes Calvijn, Sebastien Castellio, Jean Bodin en Pierre Viret.

². Breder hierover in G.J. Schutte, *Er zit meer achter dan je denkt*, Bedum, Woord en Wereld, nr. 56, p. 53v.

³. Voor de ChristenUnie is deze lijn onder meer verwoord in de Unieverklaring: Wij zijn ervan overtuigd dat de God die wij belijden en willen dienen, ook door de overheid en in de samenleving gehoorzaamd en geëerd behoort te worden. Een overheid die Gods geboden in praktijk brengt, dient het welzijn van de samenleving.

⁴. Vgl. G.J. Schutte, *a.w.*, p. 20v.